

יסודות מצות צדקה – נתינה ופרנסה

א. נתינה ופרנסה

- רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק ז
- הלכה א
- 5 מצות עשה ליתן צדקה לעניים כפי מה שראוי לעני, אם היתה יד הנותן משגת, שנאמר פתוח תפתח את ידך לו ונאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך ונאמר וחי אחיך עמך.
- הלכה ב
- 10 וכל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה עבר בלא תעשה שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיך האביון.
- הלכה ג
- 15 לפי מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו, אם אין לו כסות מכסים אותו, אם אין לו כלי בית קונין לו, אם אין לו אשה משיאין אותו, ואם היתה אשה משיאין אותה לאיש, אפילו היה דרכו של זה העני לרכוב על הסוס ועבד רץ לפניו והעני וירד מנכסיו קונין לו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו שנאמר די מחסורו אשר יחסר לו, ומצווה אתה להשלים חסרונו ואין אתה מצווה לעשרו.
- הלכה ד
- 15 יתום שבא להשיאו אשה, שוכרין לו בית ומציעים לו מטה וכל כלי תשמישו ואחר כך משיאין לו אשה.
- הלכה ה
- 20 בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת נותן לו כפי השגת ידו וכמה עד חמישית נכסיו מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה בנכסיו בינוני, פחות מכאן עין רעה, ולעולם לא ימנע עצמו משלישית השקל בשנה, וכל הנותן פחות מזה לא קיים מצוה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה לאחר.
- הלכה ו
- 25 עני שאין מכירין אותו ואמר רעב אני האכילוני אין בודקין אחריו שמא רמאי הוא אלא מפרנסין אותו מיד, היה ערום ואמר כסוני בודקין אחריו שמא רמאי הוא, ואם היו מכירין אותו מכסין אותו לפי כבודו מיד ואין בודקין אחריו.
- הלכה ז
- 25 מפרנסין ומכסין עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום, ועני המחזור על הפתחים אין נזקקין לו למתנה מרובה אבל נותנין לו מתנה מועטת, ואסור להחזיר את העני ששאל ריקם ואפילו אתה נותן לו גרוגרת אחת שנאמר אל ישוב דך נכלם.
- הלכה ח
- 30 אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכר אחד הנמכר בפונדיון כשהיו החטים ארבע סאין בסלע וכבר בארנו כל המדות, ואם לן נותנין לו מצע לישן עליו וכסת ליתן תחת מראשותיו, ושמן וקטנית, ואם שבת נותנין לו מזון שלש סעודות ושמן וקטנית ודג וירק, ואם היו מכירין אותו נותנין לו לפי כבודו.
- תוספתא מסכת פאה (ליברמן) פרק ד הלכה ח
- אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכר בפונדיון מארבע סאין בסלע
- לן נותנין לו פרנסת לינה שמן וקטנית
- שבת נותנין לו מזון שלש סעודות שמן וקטנית דג וירק
- במה דברים אמורים? בזמן שאין מכירין אותו, אבל בזמן שמכירין אותו אף מכסין אותו.
- היה מסביב על הפתחים אין נזקקין לו לכל דבר
- תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ט עמוד א
- אמר רב הונא: בודקין למוזנות ואין בודקין לכסות;
- אי בעית אימא: קרא, ואי בעית אימא: סברא.
- אב"א סברא, האי קא מבזי והאי לא קא מבזי;
- אי בעית אימא קרא + ישעיהו נח+ הלא פרוש לרעב לחמך בשי"ן כתיב, פרוש והדר הב ליה, והתם כתיב:
- + ישעיהו נח+ כי תראה ערום וכסיתו, כי תראה לאלתר.
- ורב יהודה אמר: בודקין לכסות ואין בודקין למוזנות;
- אי בעית אימא: סברא, ואי בעית אימא: קרא.
- אי בעית אימא סברא, האי קמצערא ליה והאי לא קמצערא ליה;
- אי בעית אימא קרא, הכא כתיב: הלא פרוש לרעב לחמך - פרוש לאלתר, וכדקרינן, והתם כתיב: כי תראה ערום וכסיתו - כשיראה לך.
- 50 תניא כוותיה דרב יהודה: אמר כסוני - בודקין אחריו, פרנסוני - אין בודקין.
- תנן התם:
- אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכר בפונדיון, מארבע סאין בסלע;

- לן - נותנין לו פרנסת לינה.
מאי פרנסת לינה?
55 אמר רב פפא: פוריא ובי סדיא.
שבת - נותנין לו מזון שלש סעודות.
תנא: אם היה מחזיר על הפתחים - אין נזקקין לו.
ההוא עניא דהוה מחזיר על הפתחים דאתא לקמיה דרב פפא,
לא מזדקיך ליה.
60 א"ל רב סמא בריה דרב ייבא לרב פפא: אי מר לא מזדקיך ליה, אינש אחרינא לא מזדקיך ליה, לימות ליה?
והא תניא: אם היה עני המחזיר על הפתחים - אין נזקקין לו!
א"ל: אין נזקקין לו למתנה מרובה, אבל נזקקין לו למתנה מועטת.
רש"י מסכת בבא בתרא דף ט עמוד א
אין נזקקין לו - לתת מעות מן הקופה אחרי שלמד לחזור על הפתחים דיו בכך.
75 ולא אזדקיך ליה - אפי' לפרנסה.
תוספות מסכת בבא בתרא דף ט עמוד א
לא אזדקיך ליה - רב פפא גבאי היה ולא נתן לו מן הקופה כדתניא אין נותנין לו מן הקופה כיון שמחזר על
הפתחים וא"ל רב סמא אי מר לא אזדקיך ליה לתת לו מן הקופה היינו כדי סעודה כ"ש שגם אחרים לא יתנו לו
ומסיק הא דתניא אין נזקקין לו מן הקופה היינו כדי סעודה אבל דבר מועט יתנו לו.
70 תלמוד ירושלמי מסכת פיאה פרק ח דף כא טור א/ה"ד
איתפלגון רב ורבי יוחנן,
חד אמר מדקדקין בכסות ואין מדקדקין בחיי נפשות,
וחרנה אמר אף בכסות אין מדקדקין מפני בריתו של אברהם אבינו.
מתנית' פליגא על מאן דאמ' אף בכסות אין מדקדקין.
75 פתר ליה לפי כבודו.
ותני כן, במה דברים אמורי' בזמן שאין מכירין אותו אבל בזמן שמכירין אותו אף מכסין אותו והכל לפי כבודו.
תוספתא מסכת גיטין (ליברמן) פרק ג הלכה יג-יד
עיר שיש בה ישראל וגוים
הפרנסין גובין מישאל ומגוים מפני דרכי שלום
80 מפרנסין עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום
מספדין וקוברין מיתי גוים מפני דרכי שלום
מנחמין אבילי גוים מפני דרכי שלום
המב"ם הלכות עבודה זרה פרק י הלכה ה
מפרנסים עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום, ואין ממחין בידי עניי גוים בלקט שכחה ופאה מפני דרכי
85 שלום,
המב"ם הלכות אבל פרק יד הלכה יב
קוברין מתי גוים ומנחמין אביליהם ומבקרין חוליהם מפני דרכי שלום.
המב"ם הלכות מלכים פרק י הלכה יב
וכן ייראה לי שנוהגין עם גרי תושב בדרך ארץ וגמילות חסדים כישאל, שהרי אנו מצווין להחיותו שנאמר לגר
90 אשר בשערך תתננה ואכלה, וזה שאמרו חכמים אין כופלין להן שלום בגוים לא בגר תושב, אפילו הגוים צוו
חכמים לבקר חוליהם, ולקבור מתיהם עם מתי ישראל, ולפרנס ענייהם בכלל עניי ישראל, מפני דרכי שלום, הרי
נאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו, ונאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.
המב"ם הלכות עבדים פרק ט הלכה ח
מותר לעבוד בעבד כנעני בפרך, ואע"פ שהדין כך מדת חסידות ודרכי החכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק ולא
95 יכביד עולו על עבדו ולא יצר ליו ויאכילהו וישקהו מכל מאכלו ומכל משקהו, ... ואין האכזריות והעזות מצויה
אלא בגוים הערלים אבל זרעו של אברהם אבינו והם ישראל שהשפיע להם הקב"ה טובת התורה וצום בחקים
ומשפטים צדיקים רחמנים הם על הכל, וכן במדותיו של הקב"ה שצונו להדמות בהם הוא אומר ורחמיו על כל
מעשיו וכל המרחם מרחמין עליו שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך.
- ב. חובת הזהירות במצות צדקה**
- המב"ם הלכות מתנות עניים פרק י
100 הלכה א

חייבין אנו להזהר במצות צדקה יותר מכל מצות עשה, שהצדקה סימן לצדיקי זרע אברהם אבינו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו לעשות צדקה, ואין כסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה שנאמר בצדקה תכונני, ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה שנאמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה.

הלכה ב
לעולם אין אדם מעני מן הצדקה ואין דבר רע ולא היזק נגלל בשביל הצדקה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום, כל המרחם מרחמין עליו שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך, וכל מי שהוא אכזרי ואינו מרחם יש לחוש ליחסו, שאין האכזריות מצויה אלא בגוים שנאמר אכזרי המה ולא ירחמו, וכל ישראל והנלוה עליהם כאחים הם שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם ואם לא ירחם האח על האח מי ירחם עליו, ולמי עניי ישראל נושאים עיניהן, הלגוים ששונאים אותן ורודפים אחריהן הא אין עיניהן תלויות אלא לאחיהן.

הלכה ג
כל המעלים עיניו מן הצדקה הרי זה נקרא בליעל כמו שנקרא עובד ע"ז בליעל, ובעבודה זרה הוא אומר יצאו אנשים בני בליעל ובמעלים עיניו מן הצדקה הוא אומר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, ונקרא רשע שנאמר ורחמי רשעים אכזרי, ונקרא חוטא שנאמר וקרא עליך אל ה' והיה כן חטא, והקב"ה קרוב לשועת עניים שנאמר שועת עניים אתה תשמע, לפיכך צריך להזהר בצעקתם שהרי ברית כרותה להם שנאמר והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני.

רמב"ם הלכות תשובה פרק ב הלכה י
אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעוס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפיצה, ואפילו הצר לו וחטא לו הרבה לא יקום ולא יטור וזהו דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון אבל העובדי כוכבים ערלי לב אינן כן אלא ועברתן שמרה נצח, וכן הוא אומר על הגבעונים לפי שלא מחלו ולא נתפייסו והגבעונים לא מבני ישראל המה.

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק יד הלכה ב
ומודיעין אותו עיקרי הדת שהוא ייחוד השם ואיסור עכו"ם, ומאריכין בדבר הזה ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות ואין מאריכין בדבר זה, ומודיעין אותו עון לקט שכחה ופיאה ומעשר שני,

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק יט הלכה יז
כל משפחות בחזקת כשרות ומותר לישא מהן לכתחלה, ואע"פ כן אם ראת שתי משפחות שמתגרות זו בזו תמיד או ראת משפחה שהיא בעלת מצה ומריבה תמיד, או ראת איש שהוא מרבה מריבה עם הכל ועז פנים ביותר חוששין להן וראוי להתרחק מהן שאלו סימני פסלות הם, וכן הפוסל את אחרים תמיד, כגון שנותן שמץ במשפחות או ביחידים ואומר עליהן שהן ממזרים חוששין לו שמא ממזר הוא, ואם אמר להן שהם עבדים חוששין לו שמא עבד הוא שכל הפוסל במומו פוסל, וכן כל מי שיש בו עזות פנים או אכזריות ושונא את הבריות ואינו גומל להם חסד חוששין לו ביותר שמא גבעוני הוא, שסימני ישראל האומה הקדושה ביישנין רחמנים וגומלי חסדים, ובגבעונים הוא אומר והגבעונים לא מבני ישראל המה לפי שהעיוז פניהם ולא נתפייסו ולא רחמו על בני שאול ולא גמלו לישראל חסד למחול לבני מלכם והם עשו עמהם חסד והחיום בתחלה.

רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ה הלכה י
ואסור לנחבל להיות אכזרי ולא ימחול לו ואין זו דרך זרע ישראל אלא כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושניה וידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו ימחול לו, וכל הממהר למחול הרי הוא משובח ורוח חכמים נוחה הימנו.

רמב"ם הלכות דעות פרק א
הלכה ה
ומצויין אנו ללכת בדרכים האלו הבינונים והם הדרכים הטובים והישרים שנאמר והלכת בדרכיו.

הלכה ו
כך למדו בפירוש מצוה זו, מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש, ועל דרך זו קראו הנביאים לאל בכל אותן הכנויין ארך אפים ורב חסד צדיק וישר תמים גבור וחזק וכיוצא בהן, להודיע שהן דרכים טובים וישרים וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות אליו כפי כחו.

הלכה ז
וכיצד ירגיל אדם עצמו בדעות אלו עד שיקבעו בו, יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי הדעות האמצעיות ויחזור בהם תמיד עד שיהיו מעשיהם קלים עליו ולא יהיה בהם טורח עליו ויקבעו הדעות בנפשו, ולפי שהשמות האלו נקרא בהן היוצר והם הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה, נקראת דרך זו דרך ה', והיא שלמד אברהם אבינו לבניו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו', וההולך בדרך זו מביא טובה וברכה לעצמו שנאמר למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו.

רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק א הלכה ג
כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו, כי אי אפשר שיסבב את עצמו, ולא היה לו

155 מלמד ולא מודיע דבר אלא מושקע באור כשדים בין עובדי כוכבים הטפשים ואביו ואמו וכל העם עובדי כוכבים והוא עובד עמהם ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבונתו הנכונה, וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג הגלגל והוא ברא הכל ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו, וידע שכל העולם טועים ודבר שגרם להם לטעות זה שעובדים את הכוכבים ואת הצורות עד שאבד האמת מדעתם, וכן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו, כיון שהכיר וידע התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים ולערך דין עמהם ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה ושיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם ולו 160 ראוי להשתחות ולהקריב ולנסך כדי שיכירוהו כל הברואים הבאים, וראוי לאבד ולשבר כל הצורות כדי שלא יטעו בהן כל העם כמו אלו שהם מדמים שאין שם אלוה אלא אלו. כיון שגבר עליהם בראיותיו בקש המלך להורגו ונעשה לו נס ויצא לחרן, והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד, והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא שנאמר ויקרא שם בשם ה' אל עולם, וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורכבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה

שו"ת הרמב"ם סימן רצג ד"ה אמר משה

170 עיקר הדבר שאברהם אבינו הוא שלמד כל העם והשכלים והודיעם דת האמת וייחודו של הקב"ה ובעט בע"ז והפר עבודתה והכניס רבים תחת כנפי השכינה ולמדם והורם וצוה בניו ובני ביתו אחריו לשמור דרך ה' כמו שכתוב בתורה +בראשית י"ח ט+ כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה' וגו'. לפיכך כל מי שיתגייר עד סוף כל הדורות וכל המיחד שמו של הקב"ה כמו שהוא כתוב בתורה תלמידו של אברהם אבינו ע"ה ובניו הם כולם והוא החזיר אותם למוטב כשם שהחזיר את אנשי דורו בפיו ובלמדו כך החזיר כל העתידים להתגייר בצואתו שצוה את בניו ואת בני ביתו אחריו. נמצא אברהם אבינו ע"ה הוא אב לזרעו הכשרים ההולכים בדרכיו ואב לתלמידיו וכל גר שיתגייר.

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סנהדרין פרק א

180 והרי כבר הבטיח ה' בשיבתם באמרו ואשיבה שופטיך כבראשונה, ושמא תאמר שהמשיח ימנה אותם ואף על פי שאינם סמוכין, הרי זה מוכחש, לפי שכבר ביארנו בהקדמת ספרינו זה שהמשיח לא יוסיף בתורה ולא יגרע ממנה לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבעל פה. ואני סבור שהסנהדרין תשוב לפני התגלות המשיח וזה יהיה מסימניו אמר ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה ואחרי כן יקרא לך עיר הצדק, וזה יהיה בלי ספק כאשר יכשיר ה' לבות בני אדם וירבו במעשה הטוב ותגדל תשוקתם לה' ולתורתו ויתרבה ישרם לפני בוא המשיח כמו שנתבאר בפסוקי המקרא.

מורה נבוכים ח"ג פ"ד, מהזורת שוורץ

185 החובות המוטלות עליך כלפי זולתך בגלל מידת אופי טובה, כגון איחוי שברו של כל בעל שבר, הן קרויות צדקה. לכן אמר על החזרת הפיקדון: ולך תהיה צדקה (דברים כ"ד, 13), מפני שכאשר אתה נוהג מנהג מידות האופי הטובות, אתה נוהג בצדק כלפי נפשך המדברת⁷, מפני שאתה נותן לה את המגיע לה. ומכיוון שפל מידת אופי טובה קרויה צדקה⁸, הוא אמר: והאמן בה' ויחשבה לו צדקה (בראשית ט"ו, 6), כלומר, מידת האמונה⁹. וכן דברו יתעלה: וצדקה תהיה לנו כי נשמך לעשות [את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צִנְנו] (דברים ו', 25). ...

190 סיכומו של דבר שחסד מציין העתרת-טובה-יתרה במוחלט¹⁰. צדקה - כל טוב שאתה עושה בגלל מידת האופי הטובה אשר בה אתה מביא את עצמך¹¹ לידי שלמות. משפט יש שתוצאתו עונש ויש שתוצאתו הטובה. כבר הבהרנו (פרקים על) שלילת התארים שפל תואר שבו מתואר האל בספרי הנבואה הוא תואר פעולה¹². לכן, מפאת שהביא לידי מציאות את הכול הוא נקרא חסיד. מפאת רחמיו על החלשים, כלומר, הנהגת בעלי-החיים בכוחותיהם הוא נקרא צדיק.